

CÂTEVA CONSIDERAȚII DESPRE EXPOZIȚIA MUZEALĂ „UNIVERSUL CALENDARELOR

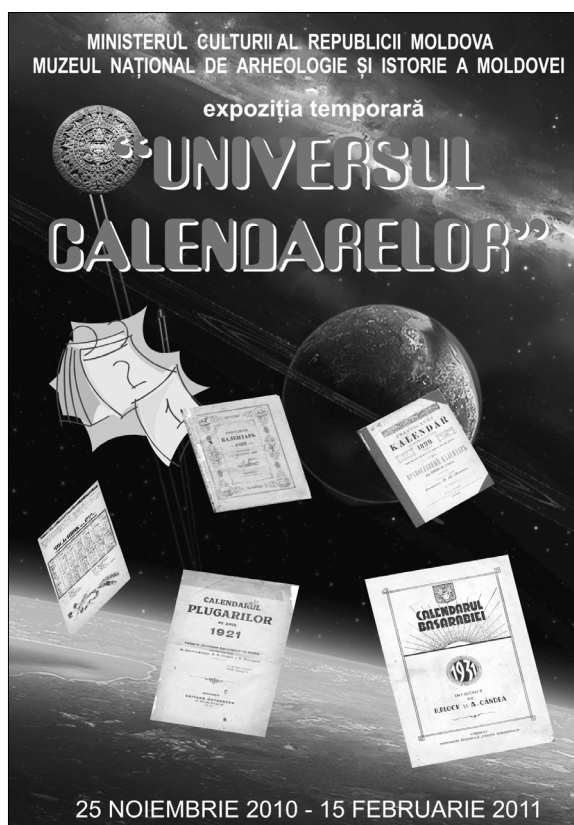
Elena Ploșniță

„Universul calendarelor” – este titlul unei dintre expozițiile temporare, de colecție a Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, vernisată la sfârșitul anului 2010, care, la sigur, prin tematica abordată, va intra și va rămâne în conștiința specialiștilor și a publicului. Materialele expoziției au prezentat calendarul ca fenomen al vieții culturale a Basarabiei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea - anii '40 ai secolului XX.

Cuvântul „calendar” vine de la latinescul „calendarium”, care era o evidență a primelor zile din lună, zise „calende”, când debitorii își plăteau datoriile sau dările. Calendarele sunt cunoscute din timpuri străvechi. Cele dintâi calendare erau constituite din noduri și semne. Răspândirea în masă a informațiilor calendaristice și calendarelor a început, pentru prima dată, în China, în sec. III î. Hr., datorită inventării hârtiei. Până în secolul al XV-lea, în Europa au circulat calendare manuscrise, de cele mai multe ori în formă de foi volante. Conținutul tematic al calendarelor și circulația calendarelor manuscrise era într-o a permanentă schimbare în funcție de dezvoltarea societății, de evoluția și aprofundarea conștiinței naționale. La început, informațiile cuprinse în calendar se refereau la rânduiala cosmică și naturală, apoi s-a trecut la includerea informațiilor referitoare la împărați, dinastii, ritualuri, sfinți, zei și altele. Treptat se introduc tot mai multe date despre oameni, ajungându-se, în cele din urmă, la diferențierea calendarelor în două categorii distincte: laice și religioase.

Primele calendare tipărite sub formă de carte se consideră calendarele „turcești” (1455), calendarele medicale (1456) și Tabelul astrologic pe 30 de ani (1457-1487), tipărite de Iohannes Gutenberg. Însă drept modele de alcătuire și editare au servit mai mult calendarul scos în 1474 de Iohannes Muller și „Calendarul păstorului”, tipărit în 1491 de francezul G. Marchant.

În Rusia primele ediții tipărite ce conțineau informații calendaristice au fost cele scoase în 1562-

1564 de Ivan Fiodorov. Este cunoscut și calendarul țarului Alexei Mihailovici din anul 1660, tradus din polonă. Primul calendar tipărit în limba rusă apare în 1702 la Amsterdam, cu titlul „Святцы”, iar în 1708 a ieșit de sub tipar „Calendarul Briusov”, primul calendar tipărit în Rusia, sub supravegherea țarului Petru cel Mare. Pe parcursul întregului secol al XVIII-lea, rușii au preferat calendarele de perete. În 1797, N. Karamzin a tipărit primul calendar-almanah. Tirajul calendarelor era de la 500 la 800 de exemplare. În secolul al XIX-lea în Rusia calendarele erau diverse după formă, structură și conținut. Sunt cunoscute calendare din lemn, faianță, textile. Începând cu anul 1865 „este lichidat monopolul Academiei de Științe a Rusiei privind editarea calendarelor. După aceasta dată apar mai multe tipografii private, printre care se evidențiază tipografiile lui A.A. Gatțuk, A.S. Suvorin, I.D. Sâtin care tipăreau

diverse calendare: calendare de perete, calendare cu foi detașabile, calendare de masă” (Правдив 2009, 37).

În spațiul românesc, primele calendare tipărite în limba română apar în secolul al XVIII-lea – „Calendarul acumu întâiu rumânescu alcătuitu”, tipărit în 1731 la Brașov, de Petcu Șoanul, iar în Moldova istorică – „Calendarul pe 112 ani scos din multe feliiuri de cărți”, tradus de V. Măzăreanu și tipărit la Iași în 1785 de frații Mihail și Policarp Strilbițki, ambele fiind considerate tipărituri naționale de pionierat. Începând cu anul 1731 și până la începutul secolului al XIX-lea, calendarele au cunoscut numeroase amplificări și perfecționări ale conținutului lor. Cele mai vechi calendare românești, imitând modele germane sau rusești aveau un caracter popular. Treptat, pe lângă datele calendaristice și subiectele religioase, conținutul lor era îmbogățit cu unele date astronomice, material astrologic, prognoză și sfaturi gospodărești instructiv-practice. O radicală îmbunătățire a acestui gen de publicații se constată odată cu apariția calendarelor de la Sibiu și Viena, care marchează începutul epocii calendarelor literar-istorice, cu un material variat și bogat. Cel mai cunoscut calendar românesc din epoca modernă este Calendarul de la 1814 de la Buda. După textul introductiv și partea strict „calendaristică” urmează „prevestirile” referitoare la starea timpului, utile pentru activitatea agricultorilor și unele sfaturi practice pentru gospodăria țărănească. Prețioase informații oferă calendarul și despre cursul poștelor, fiind astfel un util îndrumător pentru călători și negustori. Editarea și circulația calendarelor în spațiul românesc „au contribuit în mare măsură la lărgirea orizontului cultural. Fiind veritabile cărți ce conțineau pe cât de felurite pe atât de trebuincioase date și informații, s-au bucurat de o unanimă apreciere și deci de o largă circulație. Fără a exagera valoarea științifică a conținutului, calendarele epocii moderne au jucat un rol destul de însemnat în viața cultural-socială a vremii respective” (Hodârău 1976, 48)

Calendarul constituie și un element al memoriei istorice, este recunoscut ca prețios document istoric, el fiind parte componentă a colecțiilor private și a patrimoniului diverselor tipuri de muzee. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei deține o colecție bogată și interesantă de calendare care poartă patina vremii și care

au servit unor scopuri practice, urmele timpului așezându-se pe filele lor. La sfârșitul anului 2010, muzeul a făcut o etalare selectivă a colecției de calendare, organizând expoziția temporară „Universul calendarelor”, astfel propunând publicului o incursiune incitantă în universul calendarelor de altă dată. Mesajul expozițional a fost axat pe prezentarea calendarului ca gen de publicație. Au fost identificate în patrimoniul muzeului și prezentate două tipuri de calendar – ca gen de publicație – calendarul de perete, în formă de foaie volantă și calendarul-carte. Piese expuse au fost selectate ținându-se cont de autenticitatea și reprezentativitatea lor. Expoziția nu a urmărit scopul de a prezenta toată colecția de calendare depozitată în fondurile muzeului. Au fost alese doar cele mai reprezentative exemplare, originale după format și tematică și cele care au o stare de conservare satisfăcătoare. Tematica calendarelor prezentate este diversă: calendare universale, calendare consacrate unor regiuni sau localități din Imperiul Rus, calendare industriale, calendare agricole, calendare pentru ingineri, calendare religioase, calendare-adresă, calendare închinatelor unor instituții de învățământ, calendare entomologice, calendare din partea familiei imperiale, calendare dedicate unor personalități literare sau de cultură, calendare istorico-revoluționare ș.a.

Expoziția a avut drept scop de a face cunoștință publicului cu genul de publicație – calendar, accentuând în mod deosebit calendarul rusec (publicat în perioada modernă în diverse orașe ale Imperiului Rus, inclusiv la Chișinău) și calendarul în limba română, publicat și răspândit în spațiul românesc, inclusiv în Basarabia, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până în anii '40 ai secolului XX.

Expoziția a fost structurată în două compartimente: Calendarul ca publicație rusească apărut la Moscova, Sankt Petersburg, Odesa, Jitomir, Kiev ș.a. în perioada 1852-1940 și Calendarul editat în rusă și română în spațiul românesc – București, Chișinău (1863-1940). Expoziția a beneficiat de prezența unor materiale complementare, câteva piese de epocă – sfeșnic, călimară, cuțitaș pentru hârtie. Metoda utilizată în organizarea expoziției a fost cea sistematică, două criterii fiind adecvate acestui tip de expoziție, și folosite – geografic (spațial) și cronologic. Reperetele cronologice ale expoziției au cuprins anii 1852-1940.

Cel mai vechi calendar etalat în primul compartiment al expoziției a fost „Новороссийский календарь” (Calendarul Novorosiei) pentru anul 1852, apărut la Odesa, fiind editat de liceul „Richelieu”. Este un calendar consacrat Novorosiei și Basarabiei, cu un caracter oficial, dar cu o amplă informație despre viața socială și culturală a Basarabiei, despre instituțiile de stat și private, despre școli, instituții de binefacere, transport și comerț. Este un calendar-carte, voluminos, cu mult text și fără imagini.

Punctul de mare interes al expoziției atât pentru specialiști cât și pentru publicul larg l-a constituit ținuta tipografică a calendarului „Календарь для всех” (Calendar pentru toți) pentru anul 1870, apărut la Sankt Petersburg. Fiind editat de E. Ghenkel, însumează mai multe compartimente: bisericesc, astronomic, genealogic, istoric, financiar, de comerț, de justiție, poștă și telegraf, pedagogic și altele. O bogată informație oferă compartimentul „Populația Rusiei europene”, inclusiv despre populația Basarabiei și densitatea ei. Informații utile despre Basarabia găsim și în calendarul „Вся Россия” (Întreaga Rusie) pentru anul 1895, etalat în expoziție.

Un interes aparte a prezentat pentru publicul vizitator „Крестный календарь” pentru anul 1896, întemeietorul și editorul lui fiind Alexei Gatțuk, cunoscut arheolog și publicist din secolul al XIX-lea. La 1896 acest calendar era la al 31-lea an de ediție, cu o tematică variată, cu un caracter general. Calendarul propunea cititorilor informații ample despre prezicerile de prognoză pentru fiecare anotimp, despre sărbătorile religioase, avea o prezentare în ordinea alfabetică a icoanelor făcătoare de minuni, a calendarelor armeano-grigorian, evanghelic-luteran, romano-catolic, evreiesc, mahomedan. Calendarul cuprindea informații statistice privind dezvoltarea economică a Imperiului Rus, componența etnică a populației din întreaga Rusie, o prezentare a celor mai mari orașe ale Imperiului Rus, inclusiv în listă găsim orașele basarabene Chișinău, Orhei, Akkerman, Bender ș.a. Depistăm în acest calendar și o informație foarte amplă despre toate tipurile de transport din Rusia, despre poșta Rusiei, telegraf; despre informații statistice despre țările vecine Imperiului Rus, despre cele mai mari țări ale lumii cu o nominalizare a guvernanților lor, despre sistemul monetar al Rusiei și al unor țări din Europa. Bogat și variat este compartimentul dedicat celor mai importante

evenimente din ultimii ani din viața social-politică și evenimentele majore din domeniul cultural din diferite gubernii ale Imperiului Rus. Este prezentă *Necrolog*, sunt incluse multe sfaturi practice, multă publicitate.

Semnificația calendarului în contextul epocii moderne poate fi analizată și cu sprijinul unui calendar tematic intitulat „Энтомологический календарь” (Calendarul entomologic) pentru anul 1911, elaborat de I.V. Emilianov și editat de Zemstva Gubernială Harkov. Este o publicație originală prin tematica sa, cu multe imagini, propunând cititorului informații și sfaturi concrete privind combaterea dăunătorilor livezilor.

Un punct de mare interes al expoziției îl constituie Calendarul agricol, editat de cele mai multe ori de Societățile agricultorilor, existente în diverse orașe ale Imperiului Rus sau elaborat ca supliment al unei sau altei reviste agricole, cum ar fi „Южно-русский сельскохозяйственный календарь на 1915 год”, editat de revista „Хлибороб” din Harkov. Calendarul agricol însuma diverse compartimente, obligatorii fiind cel informativ, agricol și juridic. Parte componentă a conținutului o formau prezicerile referitoare la prognoză lunară. Unele dintre cele mai răspândite calendare până la 1918 au fost cele bisericești, apărute în diverse centre guberniale ale Imperiului Rus, prezentate și în expoziție. Toate aceste calendare cuprind informații despre sărbătorile religioase și diverse predici.

Ca piese distincte ale expoziției menționăm și primele calendare ale Rusiei sovietice. Se evidențiază prin dimensiunile mari, culorile aprinse și conținutul tematic „Советский календарь” (Calendarul sovietic) pentru anul 1920. Printre autorii acestui calendar întâlnim nume cunoscute de bolșevici, cum ar fi A. Lunacearski, N. Semașko și V.I. Lenin. În Calendarul sovietic sunt prezentate sărbătorile proletare, textele și notele celor mai cunoscute cântece revoluționare, inclusiv *Internaționala, Marsilieza comunistă, Drapelul roșu, Smelo tovarisci v nogu*. În acest calendar putem face cunoștință și cu Constituția sovietică – legea de bază a statului sovietic, cu diverse explicații și cu programul partidului comunist al bolșevicilor, adoptat în 1919. Un compartiment aparte îl constituie „Învățămintul în Rusia sovietică” cu multe imagini de la diverse congrese revoluționare. Interesante sunt și compartimentele „Viața spirituală

a omului”, „Omul sovietic și natura”, „Economia Rusiei sovietice”. Compartimentul „Informații astronomice” este ultimul din Calendarul sovietic pentru anul 1920.

În repertoriul calendarelor sovietice se înscrie și „Инженерный календарь” (Calendarul pentru ingineri) pentru anul 1923, apărut la Petrograd, și întocmit de profesorul A.F. Astafiev. Este, de fapt, o enciclopedie pentru ingineri, constructori, tehnicieni.

Un alt calendar – „Всеобщий календарь Российского общества Красного Креста” (Calendarul general al Societății Crucea Roșie din Rusia), pentru anul 1924, însumează câteva capitole. Important este să subliniem că primul se numește „Calendarul istorico-revoluționar”, cu o prezentare a sărbătorilor sovietice, a celor mai importante evenimente din mișcarea revoluționară, al doilea poartă titlatura „Informație privind activitatea Crucii Roșii din Rusia”, apărută în 1867 și al treilea „Ce trebuie să cunoască fiecare despre ocrotirea sănătății” cu o prezentare a celor mai răspândite boli și metodele de tratament.

O coordonată importantă a primului compartiment al expoziției îl constituie calendarul de perete – calendarul-foaie volantă. La categoria acestor calendare remarcăm „Табель календарь на 1915 год. Вожди русской армии”, cu o informație detaliată despre fiecare comandant al armatei ruse și cu imagini din viața militară, de pe fronturile Primului Război Mondial.

Al doilea compartiment al expoziției este consacrat calendarului din spațiul românesc și circuitul acestuia. Din spațiul românesc cel mai vechi calendar identificat în colecția muzeală și prezentat în demersul expozițional este „Calendarul antic pentru anul 1863”, apărut la București în 1862. Calendarul a fost tipărit la imprimeria națională a lui Stephan Rassidescu din București. Pe foaia de titlu găsim informație despre conținutul calendarului care însumează „monumente sfinte și inscripțiuni istorice ale celor mai vechi mănăstiri românești, administrate de pământeni și de străini”, fiind culese și analizate de preotul Grigore Musceleanu. Calendarul conține informații utile despre sărbătorile religioase pe parcursul întregului an, cu o prognoză a timpului pentru fiecare anotimp și cu o prezentare a celor mai importante lăcașuri sfinte, inclusiv a bibliotecilor și cu lista cărților existente în ele. Printre acestea

menționăm – mănăstirea Sf. Spiridon din Iași, Trei Ierarhi din Iași, mănăstirea Bistrița și altele. Cuprinde și poezii din opera lui C. Duculescu, H. Granda, D. Bolintineanu.

„Calendarul plugarilor” pentru anul 1921, editat de Societatea agronomilor din România, apărut la București la editura Gutenberg, oferă prețioase informații celor de la țară, este destinat plugarilor. Introducerea la Calendar, intitulată „Calendarele românești de până azi”, semnată de D.G. Chițoiu, analizează apariția și evoluția calendarului ca gen de publicație în România. O deosebită atenție este acordată calendarelor întocmite de C.A. Rossetti în anii 1841-1842, „iar în 1841 începe Kogălniceanu «Calendarul pentru poporul românesc» care urmează câțiva ani de-a rândul, cel din 1843 pare să fie cel mai bine întocmit – cuprinde pe lângă luminoasele articole ale lui Kogălniceanu și două articole ale lui Ion Ionescu - de la Brad – în cel dintâi dintre ele se vorbește despre fânețele semănate. În 1842 începe și Asachi să scoată «Calendar pentru români». Spre deosebire de al lui Kogălniceanu, calendarele lui Asachi sunt încărcate mai mult cu «fericirea morală sau binele material» și nu au nimic despre plugari” (Chițoiu 1920, 7). Calendarul conține informații utile despre cele mai importante evenimente din istoria universală, despre sărbătorile naționale și ale familiei regale, despre personalitățile istorice ale României, graficul lunar al lucrărilor agricole, o listă a agronomilor care au căzut în Primul Război Mondial, cu multe imagini din viața satului și a plugarilor.

Primele calendare la Chișinău apar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și sunt așa-numitele Calendar-adresă, publicate sub patronajul Comitetului de statistică, cu informații generale despre Basarabia, unele exemplare găsindu-și locul în expoziție. Menționăm printre acestea „Иллюстрированный адрес-календарь Бессарабской губернии на 1913 год” (Calendar-adresă ilustrat al guberniei Basarabia pentru anul 1913), editat de Comitetul gubernial de statistică al Basarabiei. Acest tip de calendar este editat în Basarabia începând cu anul 1882. Este un calendar oficial cu o prezentare succintă a tuturor departamentelor, instituțiilor de stat ruse inclusiv a Ministerului de Finanțe, a Ministerului Învățământului, Ministerului Transporturilor ș.a.; Conține informații utile despre toate instituțiile de stat, obștești, publice din Chișinău și din toate

judetele Basarabiei. În paginile calendarului mai găsim portretele demnitarilor de stat și o anexă de publicitate în culori.

Cele mai cunoscute calendare apărute la Chișinău în perioada țarismului rus (1812-1918) sunt cele agricole, aniversare și ilustrative, editate de Societatea agricultorilor cu sprijinul Zemstvei guberniale. În expoziție sunt și câteva calendare agricole, apărute în anii 1913- 1918 și editate de redacția revistei „Бессарабское сельское хозяйство”.

În perioada interbelică în Basarabia tematica calendarelor este în dezvoltare, cele mai solicitate rămân a fi cele bisericesti, dar apar și calendare consacrate omului de la țară, închinat însăși regiunii Basarabia. Calendarul bisericesc pentru anul 1926, apărut la Chișinău, la tipografia eparhială „Cartea românească” – cu o prezentare a sărbătorilor naționale, religioase și a sărbătorilor familiei regale; conține informații detaliate despre lucrările în gospodăria țărănească pe parcursul anului, lunar, despre istoria neamului românesc și multe sfaturi practice.

A atras atenția vizitatorului Calendarul Basarabiei pentru anul 1931, întocmit de H. Block și A. Căndea, editat la tipografia eparhială „Cartea românească”, cu sfaturi practice pentru plugari, informații interesante despre economia Basara-

biei, informații despre țările vecine României, fragmente din lucrările scriitorilor români M. Sadoveanu, Gala Galaction; este publicată și poezia „Limba noastră” a lui A. Mateevici.

Funcțiile expoziției „Universul calendarelor” cuprind toate direcțiile de activitate a muzeului, începând cu completarea, dezvoltarea colecțiilor și publicarea lor până la activitățile educaționale. Dar, această expoziție fiind una temporară, funcția ei determinantă constă în faptul că ea „devine instrumentul inevitabil de modernizare a expoziției permanente” (Мазный, Поляков, Шулепова 1997, 67).

Ținuta tipografică aleasă a calendarului ca publicație a fost scoasă în evidență și prin intermediul unor reușite fotografii ce redau aspectul diverselor calendare și care au constituit elementele distincte ale afișului expoziției. Expoziția s-a bucurat de atenția și aprecierea publicului, care a rămas încântat de colecția de calendare vechi păstrate până astăzi și recunoscător oamenilor care au putut să păstreze memoria istorică a veacurilor trecute și muzeografilor care promovează această memorie, valorile istorice. Această expoziție poate fi considerată și ca o primă încercare de cercetare a calendarului nu numai ca material istoric informativ dar și ca fenomen cultural.

Bibliografie

- Chițoiu 1920:** D.G. Chițoiu, Calendarele românești de până azi. In: Calendarul plugarilor pe anul 1921 (București: Editura Gutenberg 1920), 3-7.
- Hodârău 1976:** M. Hodârău, Calendarul românesc din anul 1814. Revista muzeelor 5, 1976, 46-49.
- Мазный, Поляков, Шулепова 1997:** Н.В. Мазный, Т.П. Поляков, Э.А. Шулепова, Музейная выставка: история, проблемы, перспективы (Москва 1997).
- Правдив 2009:** Правдив сей календарь. В: Мир музея, № 2, (Москва 2009), 37.

On a museum exhibition “The Universe of Calendars”

Abstract

In the end of 2010 the National Museum of Archaeology and History of Moldova opened the exhibition “The Universe of Calendars”. It was a retrospective review of about 50 calendars published in Russia and Romania from the second half of 19th century to 1940s. Most of the items have never been exhibited.

Organizers of the exhibition did not intend to display the museum collection of calendars in the whole. For the exhibition there were selected the best examples, and the most valuable of them are the *Novorossiysky Calendar* for 1852, *Calendru anticu* for 1863, the *Calendar for All* for 1870, the *Illustrated Address Calendar of the Bessarabian Province* for 1913 and some others.

The exhibition presented to the visitors a calendar as a kind of publication, focusing on the calendars in book form. At the same time, it was an attempt of a scientific approach to the study of calendars that allowed seeing in them not only a historical material, but also a cultural phenomenon.

О музейной выставке «Мир календарей»

Резюме

В конце 2010 года в Национальном музее археологии и истории Молдовы открылась выставка «Мир календарей». Она представляла собой ретроспективный показ около 50 календарей, изданных в России и Румынии в период со второй половины XIX по 40-е годы XX века. Большинство экспонатов ранее не выставлялось.

Организаторы выставки не ставили перед собой задачу представить всю музейную коллекцию календарей. Для экспонирования были отобраны лучшие образцы, наиболее ценными из которых являются *Новороссийский календарь* за 1852 год, *Calendaru anticu* за 1863 год, *Календарь для всех* за 1870 год, *Иллюстрированный адрес-календарь Бессарабской губернии* за 1913 год и некоторые другие.

Выставка представила посетителям календарь как вид печатного издания, уделив особое внимание календарям в форме книги. В то же время, она явилась попыткой научно подойти к исследованию календаря, увидеть в нем не только исторический материал, но и культурное явление.

01.03.2011

Dr. hab. Elena Ploșniță, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, str. 31 August, 121-A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova, e-mail: rackayskaine@yahoo.com